

Linda Jürmann-Vilde elukaare peegeldus

Linda Vilde muuseum. Näitus Eduard Vilde muuseumis, 19. I – 27. II 2021. Koostaja Liina Siib, kuraator Kadi Kesküla, kujundaja Kaire Rannik, näituse ajalehe graafiline kujundaja Viktor Gurov.

Tahaksin kiita muuseumi mõtet pöörata ümmarguse tähtpäeva puhul – eelmisel aastal sai 140 aastat Linda Jürmann-Vilde (1880–1966) sünnist – tähelepanu ühele neist vahvaist „uutest naistest”, kes XX sajandi alguses hakkasid seisma sookaaslaste võrdõiguslikkuse eest. Päevakajaline ikka ja jälle – intervjuus Marii Karellile selle aasta veebruaris leidis Sinise Äratuse esimees Karl Juhan Bahovski, et ehkki ta seda naistele peale ei sunni, „ikkagi sobiks neile paremini sihuke traditsionaalsem sooroll”.¹ Küllap Linda Vilde võpataks seda kuuldes nagu minagi: noormees arwab nii 115 aastat pärast seda, kui eesti tütarlapsed Tartus hakkasid osutama oma õigusele õppida ja töötada. Karl Ast Rumor on Tartu ajalehe Uudised toimetust kirjeldades maininud, kuidas „Linda tõi pisiartikleid ainetel, mis olid teistele võõrad, nagu naisõiguslaste liikumine Inglismaal”.² Enne Linda Jürmanni vahendas briti kaasvõitlejate põhimõtteid Minni Kurs-Olesk – mõlema idee oli kutsuda üles Eesti naisi mitte lootma jääma üksnes teistele, vaid

hakata võitlema oma õiguste ja hariduse eest.³ Minni Kurs, kes naisena ei saanud Eestis õppida ülikoolis ega töötada valla-kooliõpetajana, osales Londonis õppides sufražettide liikumises.

Livia Viitoli monograafias „Eduard Vilde” (2012) on Linda Jürmann-Vildele pühendatud oluline, ka tema varasemaid käsitlusi ja mälestusi refereeriv osa. Vilde elulugu ei saakski jutustada, osutamata tema elukaaslase ja abikaasa (nad abiellusid alles 1921) rollile, ent Viitol teeb rohke- mat: Linda Jürmann tõuseb seal esile mitte ainult kirjaniku eluseltsilisenä, vaid tähelepanu on pööratud ka ta enda ambitsioonidele. Ühtlasi on tõlgendatud nende suhte arenemise ja hilisema lahku kasvamise lugu. Liina Siibi näitus soovib veelgi rohkem valgust heita Linda Jürmann-Vilde elu- ja arenguloole nii isiklikus kui ka professionaalses mõttes, pannes arhiivimaterjalid visuaalselt elama.

Arhiivinäituse ülesehitus täitis mind kaksipidiste mõtetega, millele ei leidnud päriselt vastust.⁴ Ühtpidi see justkui eeldas, et külastajal oleks eelteadmised või siis asendus sellele (näiteks oleksin väga tahtnud kuulata kuraatorituuri). Kujunduslikult olid aga Linda Jürmann-Vilde eluperioodid jagatud eesriietega eraldatud kapsliteks ehk pigem mõeldud omaette rahulikuks süvenemiseks. Kas kapslid pakkuks piisavalt infot ja siduvat lugu ka

³ Nt **Üks Eesti naesterahvastest** [= M. Kurs], Eesti ödedele kodumaal. – Postimees 28. XII 1902. Autor kutsub Eesti naisi osalema ühiskondlikus elus, uskudes, et õppimise ja hariduse võimalused siingi muutuvad, ning annab lühiülevaate tervishoiust ja nais-tervis-hoiuinspektoritest Inglismaal.

⁴ Vt ka Kaur Riismaa näitusearvustust, milles öelduga paljuski nõustun: **K. Riismaa**, Kas Linda Vilde ka kõneleb? – Sirp 26. II 2021.

¹ Elu uljas EKRE mullis. – Laser, hooaeg 4, osa 1, <https://play.tv3.ee/laser-11403963> (22. III 2021).

² **K. Ast Rumor**, Aegade sadestus. Tallinn: Eesti Raamat, 2004, lk 301.

isikule, kes tuleb muuseumi Linda Vildest vaid hägusat pilti evides, ei oska öelda. Näituse kontseptsiooni kuulub kuraator Kadi Kesküla toimetatud ja Linda Jürmanni artikleid kujunduselemendina kasutatav erileht „Mis nüüd?“, mis koondab osalt ka näituse materjale – seal võinuks neile veelgi rohkem ruumi anda, et väljapaneku jaoks kogutud info kas või nii säiliks.

Kardinkapslitega kujundus võimendab muljet, et väljapanek avab abikaasa kõrval salapäraseks jäänud naise maailmu. Ehk pidanuks kontseptsioon olema aga vastupidine (ei tea küll, kuidas saanuks seda teostada): meie, külastajad oma fragmenteeritud teadmistega, tuleme külla inimesele, kes juba tütarlapsena rohkem kui sada aastat tagasi Tartus köitis enda ümber söakaid, avatud, ühiskonda muuta tahtvaid inimesi ja tegi seda ka edaspidi – olgu New Yorgis Uue Ilma toimetajana (1910–1911) või Vabadussõja ajal Eestis Tallinna linnavolikogus 1919, kui elukaaslane esindas Kopenhaagenis ja Berliinis vastsündinud vabariiki. Natuke avab seda sooja lummust ekspositsiooni kuuluv noorpõlvesõbratari Franziska Martna-Dabkowska kiri Linda Vilde 80. sünnipäevaks: „Millalgi olin Sinusse armunud – nagu kõik need, kes Sind nagu mesilasteparv ümbritsesid, kui Sa esimest korda Tartu ilmusid.”

Mulle on Linda Jürmann kõigepealt heiastunud neiuna, keda Karl Ast Rumor õppis tundma vend Gottliebile olulise inimesena: „[---] noor ning haritud daam, nõudlikult riietatud, vilunud seltskondlikus käitumises, vaba ning kindel – otsemalt üks noid „huvitavaid preiliseid”, kelle seltskonnas ma veel polnud viibinud ja kelle ees ma end kohmetuna pidin tundma” – seejuures aga lihtne ja sõbralik, kellega värskelt Tartuses asunud gümnaasist oskab peatselt olla lõbus ja naerune.⁵

Kui Gottlieb Asti suhte purunemine kibestas, siis noorema venna austust Linda Jürmanni vastu see ei varjutanud, ei heitnud ta seda ette ka Eduard Vildele. „Olin õppinud vaatama Lindale kui õilsale, targale ja ausale naisele.”⁶

Lisaksin veel konteksti, mis minu jaoks on kujutluses loonud Linda Jürmanni. 1900. aasta sügisel oli Eduard Vilde sügavalt kiindunud Marie Underisse. Neiu jaoks oli mees kahtlemata mitmeski küsimuses ärataja: „Minus olid kanged revolutsioonilised instinktid: uut, uut tahtsin ma – uusi todesi! – Vilde käest sain raamatuid lugeda: Tolstoi „Ülestõusmine” ja mõnda naisküsimumise ja sotsialismuse üle. Mäletan, et mis ma viimase üle lugesin, mu pääle siis nii rasket mõju avaldas, et peaaegu haige olin – nii raskemeelseks muut[u]sin ma. Ah, ma olin nii vastuvõtlik! Esimest korda sain ma aimu ülekohtu piiramatust hirmsast võimust. Esimesed pettumused on kolerasked. // Mul on praegu veel heftike alal, kuhu ma „naisküsimumust” ja „sotsialismi” ära kirjutanud olin.”⁷ Vildet omakorda võlus julgus, millega neiu on „kitsendavaid ja ahistavaid, vägivaldseid seltskondliku olemise ja pidamise piire purustanud. Sina, väike, 17-aastane tütarlaps, veriseima väikekodanluse maal!”⁸ ning ta lubab alati mäletada tema rõõmu raamatutest „vabaduse, õigluse ja

⁶ **K. Ast Rumor**, Aegade sadestus, lk 362. Ka näituse leht mainib, et 1919. aastal hoolitsesid Linda Jürmann ja Gottlieb Jaan Ast üürikest aega koos Tallinna linna eest: Jürmann valiti Eesti Sotsiaaldemokraatlike Tööliste Partei ühe esindajana Tallinna linnavolikokku, samal suvel oli Tallinna linna peaks tema maa paost naasnud parteikaaslane Ast, kes suri detsembris tuberkuloosi.

⁷ **M. Under**, Hukkamõistetud viimane sõna. Kirjad Laikmaale 16. I 1916. – Looming 1997, nr 8, lk 1111.

⁸ Eduard Vilde kirjad Marie Underile. 18. XI 1900. Saksa keelest tõlkinud Helmi Rajamaa. – Looming 2006, nr 5, lk 745.

⁵ **K. Ast Rumor**, Aegade sadestus, lk 263, 266.

moodsa ühiskondliku liikumise kohta⁹. Ehkki neist paari ei saanud, jäid nad sõpradeks; 1904. aastal kirjutab aga Vilde Underile, kuidas tema südame on murdnud asjaolu, et ta armus „ühte kõrgeandelisse, püüdlisku, minusuguse poliitilise meelsusega tütarlapsesse. Igatsesin abielu, harmoonilist kooselu naiseltsilise, kes mind minu püüdlustes mõistaks ja toetaks. Nüüd on see otsing luhtunud. Osalt olen mina süüdi, osalt nurjus mu kavatsus minu tüdruku teraskõva iseloomu, tema järeleandmatuse tõttu.”¹⁰ Kõnealune tüdruk on Linda Jürmann. Vastuoludest said nad üle ja erinevalt Underist Vilde tunnete vastuastunud, mõnevõrra oma otsustes ning ühtlasi ealiselt küpsem naine julges kirjanikuga, kelle abielu oli endiselt lahutamata, kokku jääda laulatamatagi – ikka selsamal „veriseima väikekodanluse maal”.

Sel pinnal on mulle end seni avanud Linda Jürmanni tegevus, kartmatu seisimine oma ideaalide eest ning püüd seda kogemust jagada: ajakirjanikuna, toimetajana, tõlkijana, poliitikuna, pagulasena, kirjaniku elukaaslasena. Kõik see rullub näitlikult lahti ka näituse kapslites, ühtlasi aga osutades, kui palju on veel uurida, laekaid avada – huvitav oleks kas või teada, millised anonüümsed artiklid ja uudisnupud Uudistes on Linda Jürmanni sulest.

Ühtlasi aimub näituse biograafiliselt ajateljelt, kui raske on avada inimese minevikku, kes mingitel eluhetkedel on justkui hoidnud või paigutatud kellegi teise varju – kas tahtlikult või mitte, ei oskagi öelda. Ehk on see hoopis meie tõlgendus: kas näiteks ühe kirjaniku kogutud teoste toimetaja võiks end tunda üldse teisejärgulisena, või kas mitmeaastane periood 1920. aastate alguses, kui Eduard Vilde elas Saksamaal ja Linda Vilde tegeles Tallinnas

toimetamise ja väljaandmise küsimustega, võis erialaselt toimekale naisele pakkuda rohkemat kui abikaasaga Euroopas seiklemine – viimast oli ta juba pagulasperioodil kogunud.

Kardinad ja nende värvivalik (Kaur Riismaa iseloomustab toone järgmiselt: „[---] roosa kardinaga ülejäänud ruumist eraldatud nooruspõlve käsitlev väljapanek „Linda Jürmann”, pilvikukarva kardinaga „Vabaarmastuse kevad”, kuuserohelise kardinaga „Uus ilm”, punase kardinaga „Naine ja sotsialism”, musta kardinaga „Kirjaniku lesk” ja udurohelise kardinaga „Kõleri tänav”¹¹) tõstatisid minus küsimuse: kui kirjaniku elukaaslane oleks olnud meessoost, kas kujundus olnuks sarnane? Eesriided on ehk osutus, et ühiskonnas nõutud eelduste fassaad ei takistanud siin juba kõneks olnud noori naisi tavapärasest otsustavalt teisiti mõtlemast. Kui vaadata Linda Jürmanni, Minni Kursi või Marie Underit fotodel, siis n-õ naiselikum justkui olla ei saa.¹² Neile on iseloomulik aga just loobumine nn traditsioonilisest naise rollist ning haridus- ja karjääripüüdlus. Neid noori feministe pani särama nimelt julgus eesriide tagant välja astuda: Kurs söakalt iseenda ja teiste vabaduse ning õiguste eest seistes nii Londonis kui ka Tartus, Under armastuse toel end nii isiksuse kui ka loojana vabastades ja Linda Jürmann oma valikus võrdse partnerina mehe kõrval, kellele poleks mõttesegi tulnud, et elukaaslase koht oleks õieti kus – köögis?

Näitus osutab ka, et praegu on keeruline aru saada sellest, kuidas võis Linda Vilde tunda end nõukogude kirjandus-

¹¹ K. Riismaa, Kas Linda Vilde ka kõneleb?

¹² Kairi Tilga on pealkirjastanud ülevaate muuseumi ühest varasemast suurmeeste naistele pühendatud õhtust nii: „Linda Jürmann – Eduard Vilde ebanaiselik päiksenaine” (Õhtuleht 17. VI 2011). Mida me peame ikkagi silmas naiselikkuse all?

⁹ Eduard Vilde kirjad Marie Underile, lk 745.

¹⁰ Eduard Vilde kirjad Marie Underile, lk 754. Kirja juures olev aastaarv (1905) on ekslik.

kaanonisse sobitatud klassiku lesena, töötades 1946. aastal avatud majamuuseumi fondide hoidjana. 1950. aastatest oli Linda Vilde hooldajaks-korterikaaslasena Julia Pöögelmann (näitusetekstides ja mujalgi mõnikord Julie), keda ta tundis juba New Yorgi päevilt. Ilmselt olid mõlemad korterikaaslased kogenud vajadust asju kord üht- ja siis teistmoodi mäletada ning esitada. Liina Siib on nentunud, kuidas Linda Vilde vaheldas oma meenutusi nõukogude korralt vastavalt: „Linda ei tahtnud nõukogude ajal mäletada asju, mis võiks inimestele, kellest ta rääkis, mingeid probleeme tuua. Ta teadis, mida võib mäletamine endaga kaasa tuua.”¹³ Välis-Eesti ajaleht Vaba Eesti Sõna on refereerinud ja täiendanud siinset Rahva Häält Julia Pöögelmanni surma puhul: „Tallinnas on 85-a. surnud Julia Pöögelmann, Hans Pöögelmanni lesk. Julia, Tallinnas sündinud, rändas USA-sse, tutvus siin H. Pöögelmanniga, kellega abiellus. H. Pöögelmann oli noorelt kodanlise maailmavaatega. 1899. a. peale oli ta kaks aastat „Postimehe” toimetuse liige. Hiljem Leipzgis lühemat aega elades sai temast sotsialist. Stalin laskis ta 1937. a. koos Anveldiga hukata.”¹⁴ (Pöögelmann hukati siiski 1938.) Eks Juliagi pidi valima, mida mäletada – igal juhul ei saanud ta avalikult meenutada seda, kuidas Külvaja toimetajast abikaasa Venemaal äkki sisevaenlaseks sai.

Viimasel ajal on üpris levinud, et näituse taustale pannakse korduma filmiarhiivist otsitud ringvaated ja dokumentaalkaadrid. Siingi on saateks Tõrma Karusloomakasvanduse töötajate, kangelaslüpsjate, viisaastakuid lühendavate kolhoosiesi-

meeste sõnavõttude ja kirjaniku-nimelise kalatraaleri ristimise filmikaadrite suhteliselt spetsiifiline, nõukaajale iseloomulik heli (vabariigi algusaegne katkend on helindamata). Kui neid vaatama jääda, paistab mõnes kohas Linda Vilde vaiksel avamas abikaasa monumenti või kuulamas talle pühendatud aktust. Ilmselt sümboliseerib see Vilde loomingu sobitamist Nõukogude kirjanduskaanonisse; väljapanekusse süvenedes helitaust väsitab, aga süvendab eelmises lõigus mainitud kahetisust. Sattusin pärast näitust Elem Treieri mälestustele, kes meenutab Linda Vilde teravmeelsust ja huumorimeelt hiliises eas: „1965. aastal avati Rakvere rajooni Vilde-nimelises kolhoosis Linda Vilde osavõtul pidulikult kirjaniku monument. Skulptor Vomm oli teinud oma tööd vaheldumisi esimehega pidutsedes. Kui monumendilt katteriie suure pidulikusega eemaldati, selgus, et Vilde nägu oli saanud pisut esimehe moodi. Linda Vilde kommenteeris: „Vilde on Vilde, aga nüüd kolhoosnikuna.””¹⁵

Linda Jürmann-Vilde on üks neid, kelle kujust heastub see, kuidas vasakpoolsete sotsiaaldemokraatide 1905. aasta revolutsiooni tuleristsetele toetus hiljem Eesti Vabariigi väljakuulutamise. Näitusel on tsiteeritud mälestuskatket sellest, kuidas ta sai Kopenhaagenis tänaval teada, et poliitilise paguluse pikad aastad on lõppenud, peegeldades rõõmu tulla tagasi ja jätkata seda, mis kunagi sunnitud pooleli jäi. Niisamuti vastavalt oma oskustele panid sündivale vabariigile öla alla Minni Kurs-Olesk ja Marie Under. Tore, et on uurijaid ja kuraatoreid, kes nende nii olulist panust on nüüd järjekindlalt meieni toomas ja uusi uurimisküsimusi tõstatamas.

ELLE-MARI TALIVÉE

¹³ Vt intervjuud koostajaga: **K. Karro**, „Muuseum maksis Eduard Vilde voodi eest rohkem kui Linda Vilde voodi eest” – Eesti Ekspress 3. III 2021.

¹⁴ Torm paljastas Islandil Nõuk. Vene spionaaži. Kremli teenrid Tallinnas surevad. – Vaba Eesti Sõna 13. III 1975, lk 6.

¹⁵ **E. Treier**, Vilde muuseum muutub ajas. Direktori mälestusi II. – Eesti Muuseumiühingu Ajakiri 2007, nr 1 (21), lk 47.